

AGATA ŁUKA

NAWIĄZANIA DO MARCJALISA W EPIGRAMATACH JANUSA PANNONIUSA

Janus Pannonius, piszący po łacinie Węgier epoki renesansu, przeszedł do historii literatury jako autor przekładów z greki na łacinę (np. Plutarcha, Plotyna, Arystotelesa¹), kazań, listów, elegii, a przede wszystkim epigramatów. Posługiwał się bardzo dobrą łaciną, pisał z nadzwyczajną łatwością. Gruntowne wykształcenie klasyczne otrzymał w szkole Guarina Veronese w Ferrarze. Wysłał go tam wuj, János Vitéz, kiedy trzynastoletni Pannonius ukończył podstawową edukację w kraju. Ferrara stanowiła wówczas centrum aktywnego życia politycznego, nowych prądów literackich oraz gruntownego nauczania łaciny i greki². W jednym z epigramatów (6)³ Pannonius pisze, że głównym celem jego podróży do tego miasta była właśnie nauka, i to w szkole Guarina. Studia polegały tu nie tylko na przyswajaniu sobie teorii literatury i czytaniu autorów antycznych, ale i na pisaniu poezji, co niewątpliwie sprzyjało osiągnięciu biegłości w posługiwaniu się językami klasycznymi. Pannonius osiągnął tę biegłość bardzo szybko. Podobno już w pierwszym roku nauki u Guarina poczynił takie postępy w łacinie i grece, że stał się najlepszym uczniem w szkole⁴. Każdą chwilę wykorzystywał

Mgr AGATA ŁUKA – asystent II Katedry Filologii Klasycznej Instytutu Filologii Klasycznej KUL; adres do korespondencji: ul. Szmaragdowa 16/117, 20-570 Lublin; e-mail: pannonia@kul.lublin.pl.

¹ *Janus Pannonius összes munkái (Jani Pannonii opera omnia)*. Ed. S. V. Kovács. Budapest: Tankönyvkiadó 1987 s.633.

² *Janus Pannonius. The Epigrams*. Ed. and transl. by A. A. Barrett. Gyomaendrőd: Corvina Kiadó 1985 s.31.

³ Numeracja epigramatów według wydania S. V. Kovácsa.

⁴ J. M. B a k. *Janus Pannonius (1434-1472): The Historical Background*. W: *Janus Pannonius. The epigrams* s. 32.

na obcowanie z utworami swoich ulubionych autorów klasycznych. Należał do nich z pewnością Marcjalis, o czym świadczą liczne nawiązania w epigramatach Pannoniusa do tego rzymskiego poety.

Historia epigramatu jest bardzo długa. Przeszedł on ewolucję od krótkiego wierszowanego tekstu wotywnego lub nagrobnego, jakim był w starożytnej Grecji, poprzez krótki wiersz miłosny i biesiadny w epoce hellenistycznej⁵, aż do utworu okolicznościowego, związanego z konkretną sytuacją, osobą lub przedmiotem. W tej ostatniej postaci epigramat zrobił zawrotną karierę na gruncie rzymskim, gdzie jego najwybitniejszym twórcą był Marcjalis⁶. Do tworzonych przezeń epigramatów można odnieść definicję Giulio Cesare Scaligera, którą podaje w swojej *Poetyce*: „Epigramma igitur est poema breve cum simplici cuiuspiam rei vel personae, vel facti indicatione: aut ex propositiis aliquid deducens”⁷.

Marcjalis był mistrzem epigramatu, w którym całkowity efekt dostrzega czytelnik dopiero na końcu utworu, kryjącym w sobie dowcipną, nieraz zaskakującą puentę. Pannonius, obierając go sobie za wzór, również osiągnął doskonałość na polu twórczości epigramatycznej. W utworach swych niezwykle trafnie charakteryzuje miernych nauczycieli, głupców, wierszokletów, nie pozbawione wad kobiety itd. Czyni to w sposób żartobliwy, ironiczny, czasem dosadny. Nie stroni od epigramatów erotycznych, niekiedy bardzo śmiałych. Prześledźmy sposoby Pannoniusowego naśladownictwa Marcjalisa na kilku wybranych przykładach.

Węgiel często wymienia imię swego mistrza. W epigramacie *Ad poetam Martialem* (10) prosi go o wsparcie:

Te, vatum optime, culte Martialis,
Ludorum pater, et pater leporum,
Nugarum simul, et facetiarum,
Prae cuius sale, Plautus ipse verna est,
5 Qua possum, sequar in meis libellis.
Nec Phoebum libet, aut vocare Musas,
Ut coeptis properent adesse nostris.
Unum te omnibus e deis vocamus;
Tu tantum, licet aemulo poetae,
10 Ne quaeso invideas tuos favores;

⁵ Wstęp do *Antologii Palatyńskiej*. Wybrał, przeł. i oprac. Z. Kubiak. Warszawa: PWN 1978 s.10-11.

⁶ Twórczością Marcjalisa najpełniej zajęła się H. Szelest w monografii *Marcjalis i jego twórczość*. Wrocław: Ossolineum 1963.

⁷ G. C. S c a l i g e r o. *Poetices libri septem*. [Bmw.] 1586 lib. 3 cap. 126.

Quin si vera senis silentiosi,
 Est sententia, qui putavit unam,
 Multos posse animam, volare in artus,
 Si mixtus sacer Ennio est Homerus,
 15 Postquam desierat superbus ales,
 Pictam sideribus levare caudam;
 Nostras labere totus in medullas,
 Mentem certe ego si tuam merebor,
 Iam nostrae dabo, crede, commeatum.

W inwokacji Pannonius zwraca się do Marcjalisa po imieniu, określając go pochlebnymi epitetami (w. 1-3). Ma to na celu zdobycie przychylności poety oraz zwrócenie uwagi na charakter jego twórczości, a jednocześnie twórczości samego Pannoniusa, który zamierza naśladować Marcjalisa najlepiej jak potrafi (w. 5). Prosząc o jego natchnienie, stawia go ponad Apollonem i Muzami. Hiperbola ta uświadamia czytelnikowi, kim dla Pannoniusa jest Marcjalis – wzorem, mistrzem, bogiem, w którego opiekę poeta się oddaje, pragnąc podążać jego śladem.

Epigramat powyższy można uznać za programowy, gdyż Pannonius określa w nim charakter swej twórczości epigramatycznej w nawiązaniu do głównych zaleceń poetyki renesansowej. W wyznaniu poety: „Te [...] sequar in meis libellis” (w. 1-5) kryje się odrodzeniowa reguła *imitatio*⁸, natomiast wezwanie: „aemulo poetae / ne [...] invidias tuos favores” (w. 9-10) przywodzi na myśl zasadę *aemulatio*⁹. Naśladowanie, które w dzisiejszych czasach mogłoby zasłużyć na miano plagiatu, w renesansie było jak najbardziej pożądane, wręcz niezbędne do tego, by dzieło sprostało wymaganiom ówczesnej poetyki, świadcząc jednocześnie o wiedzy i talencie autora, a zwłaszcza o jego zdolności do twórczego wykorzystania wzorów antycznych¹⁰. O umiejętności naśladowania mówi już Seneka w jednym z listów¹¹, gdzie do pracy pszczoł porównuje gromadzenie, odpowiedni wybór i przetworzenie materiału literackiego tak, aby z pochodzących z różnych

⁸ Zagadnienie naśladownictwa (*imitatio*) przedstawia m.in. B. Otwinowska w pracy *Imitacja*. W: *Problemy literatury staropolskiej*. Pod red. J. Pelca. Seria 2. Wrocław: Ossolineum 1973 s. 381-458.

⁹ O zasadzie *aemulatio* pisze szerzej m.in. A. Budzisz w artykule *Decorum i aemulatio – renesansowe normy naśladowania autorów starożytnych*. W: *Studia nad kulturą antyczną*. Opole 1997 s. 161-167.

¹⁰ Por. E. Sarnowska - Temeriusz. *Zarys dziejów poetyki (Od starożytności do końca XVII w.)*. Warszawa: PWN 1985 s. 473.

¹¹ *Epistulae morales ad Lucilium* 84, 5.

źródeł składników powstało dzieło oryginalne i niepowtarzalne. Petrarca dołączył do myśli Seneki postulat o konieczności tworzenia dzieł nie tylko naśladowujących antyczne, ale przewyższających je kunsztem¹². Pannonius, jako poeta renesansowy, zna oczywiście te zasady i konsekwentnie je stosuje, na co zresztą zwraca uwagę czytelnika w wyżej omawianym epigramacie *Ad poetam Martialem*.

Imię rzymskiego poety pojawia się też w napisanym jedenastozgłoskowcem falecejskim epigramacie *Suum opus modeste laudat* (56), gdzie Pannonius określa siebie jako „simia Martialis” – „małpa Marcjalisa”:

Non est hic, studiosa turba, non est
Festivissimus ille Martialis.
Verum simia Martialis haec est,
Cui tu, non quoties sacro poetae,
Sed duntaxat ea vacabis hora,
Qua cum simiola voles iocari.

Węgier nawiązuje tu do napisanego w takim samym metrum utworu rozpoczynającego 1 księgę *Epigrammaton libri* Marcjalisa, w którym przedstawia się on czytelnikowi jako „znany na całym świecie”:

Hic est quem legis ille, quem requiris,
Toto notus in orbe Martialis.
(*Ep. libri 1, 1-2*)¹³

Pannonius mówi o sobie w sposób nieco skromniejszy niż jego mistrz, choć dotyczące Marcjalisa epitety „festivissimus” i „sacer poeta” można by odnieść i do niego samego. Wyrażają one tęsknotę Pannoniusa za tym, by jako naśladowca wspaniałego autora mógł wykorzystać szansę stania się właśnie takim poetą. Z pewnością spełniły się te pragnienia, skoro w epigramacie *Ad Rufum* (217) Pannonius zapewnia, że jego twórczość podoba się większości czytających. Mówi to wbrew twierdzeniom niejakiego Rufusa, według którego utwory Pannoniusa nie przypadają do gustu ludziom skromnym:

¹² F. P e t r a r c a. *Le Familiari*. Ed. critica. Vol. 1. Firenze 1933 s. 180.

¹³ Numeracja epigramatów Marcjalisa według wydania: *M. Valerii Martialis Epigrammaton libri*. Ed. J. Dalfen. 3. Aufl. Bibliotheca Teubneriana. Leipzig 1982.

Scripta quod et ludunt et amant mea, Rufe, modestis
Illa placere negas? pluribus ergo placent.

Dwuwersz ten przypomina jeden z epigramatów Marcjalisa z 6 księgi (6, 60(61)), w którym wyznaje, że wszyscy mieszkańcy Rzymu chwalą, lubią i recytują jego wiersze:

Laudant, amant, cantant nostros mea Roma libellos,
Meque sinus omnes, me manus omnis habet.
(*Ep. libri 6, 60 (61), 1-2*)

Opisuje różnorodne reakcje czytelników i cieszy się, że swym talentem poetyckim potrafi je wywołać:

Ecce rubet quidam, pallet, stupet, oscitat, odit.
Hoc volo: nunc nobis carmina nostra placent.
(*Ep. libri 6, 60 (61), 3-4*)

Pannonius, podobnie jak Marcjalis, określając stosunek czytelników do swoich utworów używa słowa „amare”. W zakończeniu obu utworów występuje słowo „placere”. Różnica polega na tym, że u Marcjalisa osobą, której podobają się wiersze, jest on sam – podoba mu się mianowicie, iż jego utwory cieszą się zainteresowaniem. Pannonius zaś stwierdza, że jego epigramaty podobają się większości czytających. I to wystarczy, bo cóż może być przyjemniejszego dla poety niż świadomość, że czytelnicy nie pozostają wobec jego utworów obojętni?

Pozostajemy jeszcze chwilę przy utworach dotyczących poetów. Bohaterem dwuwiersza Pannoniusa *De docto simulato* (28) nie jest wprawdzie poeta, ale epigramat ten przypomina nieco utwór z 10 księgi *Epigrammaton libri* (10, 102) Marcjalisa. Marcjalis porównuje tu niejakiego Gaditanusa, uważającego się za poetę, do człowieka, który jakimś cudem został ojcem, choć nigdy nie odbył stosunku miłosnego. Ten podejrzany przypadek jest tylko pretekstem do zdemaskowania twórczej impotencji pseudopoety, do zasugerowania, że ktoś pisze wiersze za niego, on zaś rozpowszechnia je jako własne, a nieświadomi tego czytelnicy uważają Gaditanusa za poetę. Wspomniany epigramat Pannoniusa *De docto simulato* również dotyczy człowieka niesłusznie uważanego za kogoś, kim nie jest:

Hic, qui nunquam orat, nil scribit; doctus habetur.
Sunt quibus immerito fama venire solet.

Pannonius, w przeciwieństwie do Marcjalisa, nie wymienia nazwiska tego człowieka. Charakteryzuje go kilkoma słowami, w jednym zaledwie wersie, z którego dowiadujemy się, że chociaż nigdy nie zabiera głosu ani niczego nie pisze, jest uważany za uczonego (w. 1). Drugi wers stanowi sentencjonalne stwierdzenie, że są ludzie do których niesłusznie przyłgnęło dobre imię, ogólne przekonanie o posiadaniu cechy, która w rzeczywistości jest im obca.

Oprócz pseudopoetów, którzy nic nie tworzą, istnieją też tacy, którzy tworzą zbyt wiele. Są oni szczególnie uciążliwi, o czym świadczy epigramat Pannoniusa *In Gasparem* (61), przedstawiający grafomanię jakiegoś wierszoklety imieniem Gaspar:

Cum duo mitto tibi, reddis mihi carmina centum,
Sic tantum numero sit superare satis.
Sed nil, Gaspar, agis, nam libro Persius uno,
Quam longam Marsi vicit Amazoniden?

Utwór powyższy zawiera puentę w postaci stwierdzenia, że liczba napisanych wierszy wcale nie musi być proporcjonalna do talentu ich twórcy. Jako dowód na to Węgier przywołuje przykład satyryka czasów Nerona, Persjusza, który jedną swą księgą zwycięża długi poemat Marsusa *Amazonis* (w. 3-4). Nawiązanie do Persjusza i Marsusa jest zaczerpnięte z epigramatu 29 z 4 księgi *Epigrammaton libri*, gdzie Marcjalis oznajmia niejakiemu Pudensowi tę samą prawdę:

Saepius in libro numeratur Persius uno
Quam levis in tota Marsus Amazonide.
(*Ep. libri 4, 29, 7-8*)

Marcjalis dowodzi, że krótkie utwory sprawiają przyjemność czytelnikowi, długie – wręcz przeciwnie – są nużące:

Obstat, care Pudens, nostris sua turba libellis
Lectoremque frequens lassat et implet opus.
Rara iuvant [...].
(*Ep. libri 4, 29, 1-3*)

W epigramacie Pannoniusa *Ad Paulum* (190) również można dostrzec Marcjalisowego ducha. Pod imieniem „Paulus” kryje się natręt, praw-

dopodobnie jakiś Polak¹⁴, pozdrawiający poetę ilekroć go spotyka, choćby nawet widzieli się piętnaście razy w ciągu godziny:

Occurris quoties, toties me, Paule, salutas,
 Ut resaluteris scilicet, ista facis.
 Quindecies una, si fias obuius, hora,
 Consuetum repetis sedulus officium.
 Si quando in summa scribo meditorve fenestra,
 Clamatum e platea semper avere iubes.
 Sic vaga sollicitae pereunt meditamina mentis,
 Avolat et cerebro pulsa Thalia meo.
 Ni fallor digitis, hodie centesima nobis
 A te dicta modo est, et puto, quinta salus.
 At nobis esset vitam satis una per omnem,
 Ut superent Pylios tempora nostra dies.
 Dum queror, ecce iterum misero fers, Paule, salutem,
 O quam te longe, Paule, valere velim!
 Parce, precor, tenero capiti, et crudelia differ
 Taedia; sic semper sit tibi, Paule, salus.
 Quodsi forte placet numero certare salutis,
 More potes vulgi dicere mille semel.

Posyłając Pannoniusowi swe pozdrowienia natręt liczy na odwzajemnienie tej wątpliwej życzliwości (w. 2). Poeta marzy tylko o tym, by na długi czas go pożegnać (w. 14). Powtórzone kilka razy słowo „salutare” i „salus” ma uzmysłwić czytelnikowi, jak męczące jest natręctwo Paulusa. Antonim tych słów – „valere” – został użyty tylko raz, niejako dla podkreślenia, jakim szczęściem byłoby pozbycie się „wielbiciela” raz na zawsze. Utwór kończy się swego rodzaju radą: skoro Paulusowi zależy na liczbie posyłanych powitań, powinien użyć popularnego sformułowania „witam po tysiącokroć” (w. 17-18). Szczególnie dwa pierwsze wersy tego utworu przywodzą na myśl epigramat 67 z 2 księgi zbioru epigramatów Marcjalisa, opowiadający o narzucającym się Postumusie, którego pierwsze słowa podczas każdego spotkania to „quid agis?” – „jak się masz?”. Przytaczając to pozdrowienie poeta przygotowuje czytelnika na złośliwą, ale nie pozbawioną dowcipu puentę, której trafność uzyskał dzięki grze znaczeń słowa „agere”:

¹⁴ Pannonius zetknął się w Ferrarze ze studentami zagranicznymi, wśród których nie brakowało Polaków. Należał do nich zapewne ów natrętny Paweł. Węgier skierował doń jeszcze jeden epigramat (23), zawierający niezbyt pochlebną ocenę wierszy niewydarzonego Polaka. Kontakty Janusa z Polakami przedstawia szerzej J. Ślaski w artykule *Janus Pannonius a Polacy*. W: *Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich*. Pod red. I. Csaplárosa. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1978 s. 81-86.

Hoc, si me decies una conveneris hora,
 Dicis: habes puto tu, Postume, nil quod agas.
 (Ep. libri 2, 67, 3-4)

Utwory *Ad Galeottum* (417) Pannoniusa i 43 z 3 księgi *Epigrammaton libri* Marcjalisa również wykazują podobieństwa. Marcjalis wyśmiewa głupotę podstarzałego Laetynusa, który chcąc ukryć swój wiek, ufarbował sobie włosy i „z łabędzia zmienił się nagle w kruka”:

Tam subito corvus, qui modo cyncus eras.
 (Ep. libri 3, 43, 2)

Porównanie to potęguje jeszcze bardziej śmieszność sytuacji. Choć odmłodziwszy się w ten sposób Laetynus z powodzeniem wprowadza w błąd wiele osób, nie oszuka jednak Prozerpiny, która pamięta go jako siwego i wie, że od śmierci dzieli go mniej czasu, niż by to sugerował jego obecny wygląd. Pannonius wykorzystuje motyw ufarbowanych włosów dla wyszydzenia wątpliwych umiejętności dydaktycznych niejakiego Galeotto:

Qui pueros elementa doces, rutilare capillum
 Si doceas, facias plus, Galeotte, lucri.

Nie dowiadujemy się z utworu, jaki kolor miała fryzura miernego nauczyciela; wiemy tylko, że teraz jest on blondynem. Świadczy o tym słowo „rutilare”, oznaczające „barwić na złoto”¹⁵. Można się domyślać, że Galeotto był już siwy i chciał wrócić do dawnego koloru włosów. Pannonius nie wyśmiewa miernoty nauczyciela wprost, ale eksponując jego biegłość w stosowaniu metod upiększających, wyraźnie przeciwstawia tę mało przydatną w zawodzie nauczyciela umiejętność brakowi zdolności do przekazywania wiedzy.

Tematem chętnie podejmowanym zarówno przez Marcjalisa, jak i przez Pannoniusa są kobiety. Poezja renesansowa obfitowała zresztą w utwory poświęcone płci pięknej, a zwłaszcza walorom jej urody¹⁶. Pomysł na epigramat *Qualem optet amicam* (140) mógł Węgier zaczerpnąć z utworu 57 z 1 księgi *Epigrammaton libri*:

¹⁵ *Słownik łacińsko-polski*. Pod red. M. Plezi. T. 4. Warszawa: PWN 1959-1979 s.v. *rutilare*.

¹⁶ Dokładniej pisze o tym A. Budzisz w pracy *Epigramat łaciński w Polsce w pierwszej połowie XVI w. Studium analityczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1988 s. 165-167.

Qualem, Flacce, velim quaeris nolimve puellam?
 Nolo nimis facilem difficilemque nimis.
 Illud quod medium est atque inter utrumque probamus;
 Nec volo quod cruciat, nec volo quod satiat.
 (*Ep. libri 1, 57*)

Marcjalis wymienia tu cechy idealnej kochanki, która jego zdaniem nie powinna być ani zbyt łatwa, ani zbyt trudna do zdobycia. Posiadanie przez nią obu tych cech w równych ilościach sprawi, że kochanek nie będzie się czuł ani udręczony, ani przesycony. Pannonius podchodzi do tematu nieco inaczej. Nie określa ideału kobiety, nie dba o to, czy jest piękna lub młoda, obojętne jest tylko, czy ma ochotę z nim być:

Si iaceat mecum laeta et lasciva, licebit
 Ne sit bella nimis, neve puella nimis.
 Non tristis facies, non me rudis allicit aetas;
 Omnibus his unam plus amo nequitiam.

Bardziej niż uroda i młodość kochanki przemawia do poety jej brak skrępowania, wynikający zapewne z nabytej z wiekiem biegłości w sztuce kochania. Słowo „nequitia” zostało użyte na końcu utworu dla podkreślenia, że poeta przedkłada tę właśnie cechę nad wszystkie inne.

Pannonius nie zawsze mówi o kobietach w sposób żartobliwy czy frywolny. Potrafi też dostrzec i docenić ich godność i odwagę, jak na przykład w epigramacie *De Porcia* (107), poświęconym córce Katona Utyceńskiego, która po śmierci swego męża Brutusa popełniła samobójstwo połykając żarzące się węgle. To samo wydarzenie opisał Marcjalis w utworze 42 księgi 1 swoich epigramatów. Przedstawia on Porcję jako opanowaną kobietę, znoszącą bolesną wiadomość o śmierci męża ze słowami, że nie da się jej uniknąć:

Nondum scitis – ait – mortem non posse negari?
 (*Ep. libri 1, 42, 3*)

Wspomina swojego ojca, który tego nauczał:

Credideram, fatis hoc docuisse patrem.
 (*Ep. libri 1, 42, 4*)

i połyka gorące węgle. Węgier przedstawia tę sytuację w ten sposób:

Sic ait, ardentis haurit dum Porcia prunas:
Vos, venerande parens, care marite, sequor.

Nie komentuje wydarzenia, nie wspomina, że Porcja popełniła ten czyn dowiedziawszy się o śmierci męża. Inne są też jej ostatnie słowa. Spokój, z jakim je wypowiada, kontrastuje z okrucieństwem samobójczej śmierci, co było widoczne również u Marcjalisa. Opisując sposób zadania sobie śmierci przez Porcję, Pannonius używa słów „ardentes haurit prunas”, z pewnością dla uniknięcia powtórzenia Marcjalisowego sformułowania „ardentes avido bibit ore favillas”. Mimo zmiany wyrazów treść pozostaje jednak ta sama, jako że słowa „pruna” i „favilla” są synonimami¹⁷, a czasownik „haurire” z powodzeniem zastępuje wyrażenie „avidore bibere”.

Janus Pannonius jest pierwszym węgierskim poetą i pierwszym, który na grunt węgierski przeschodził kulturę klasyczną. Wzorując się na autorach antycznych, uczynił zadość renesansowej zasadzie *imitatio antiquorum*, będącej oznaką erudycji twórców renesansowych oraz sztuki ich dzieł. Węgier sięgał chętnie nie tylko do Marcjalisa, czerpał także wzorce z utworów takich poetów jak Katullus, Owidiusz czy Horacy¹⁸, stosując je z rozmysłem i zawsze starając się przetworzyć je ciekawie i barwnie, z wykorzystaniem pełni swego talentu poetyckiego. Można go zaliczyć do najlepszych naśladowców antycznych poprzedników, wśród których jedno z poczesnych miejsc zajmował Marcjalis. Pannonius naśladował go w wielu epigramatach, ale nie było to naśladowanie niewolnicze. Dzięki temu uniknął zatracenia własnego stylu i stworzył dzieło w pełni oryginalne.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

Janus Pannonius összes munkái (Jani Pannonii opera omnia). Ed. S. V. Kovács. Budapest: Tankönyvkiadó 1987.

Janus Pannonius. The epigrams. Ed. and transl. by A. A. Barrett. Gyomaendrőd: Corvina Kiadó 1985.

¹⁷ Słownik łacińsko-polski. Pod red. M. Plezi t. 2 s.v. *favilla*; t. 4 s.v. *pruna*.

¹⁸ Zob. komentarze do epigramatów Janusa Pannoniusa według wydań S. V. Kovácsa (s. 650-692); A. A. Barretta (s. 239-253) oraz w *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény. I: Humanizmus. Szerkeszti Ács P., Jankovics J., Kőszeghy P.* Budapest: Balassi Kiadó 1998.

- Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény. I. Humanizmus. Szerkeszti Ács P., Jan-kovics J., Kőszeghy P. Budapest: Balassi Kiadó 1998.
- M. Valerii Martialis Epigrammaton libri. Ed. J. Dalfen. 3. Aufl. Bibliotheca Teubneriana. Leipzig 1982.

II. OPRACOWANIA

- Słownik łacińsko-polski. Pod red. M. Plezi. T. 1-5. Warszawa: PWN 1959-1979.
- Antologia Palatyńska. Wybrał, przeł. i oprac. Z. Kubiak. Warszawa: PWN 1978.
- B u d z i s z A.: Decorum i aemulatio – renesansowe normy naśladowania autorów starożytnych. W: Studia nad kulturą antyczną. Opole 1997.
- B u d z i s z A.: Epigramat łaciński w Polsce w pierwszej połowie XVI w. Studium analityczne. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1988.
- O t w i n o s k a B.: Imitacja. W: Problemy literatury staropolskiej. Pod red. J. Pelca. Seria 2. Wrocław: Ossolineum 1973.
- P e t r a r c a F.: Le Familiari. Ed. critica. Vol. 1. Firenze 1933.
- S a r n o w s k a - T e m e r i u s z E.: Zarys dziejów poetyki (Od starożytności do końca XVII w.). Warszawa: PWN 1985.
- S c a l i g e r o G. C.: Poetices libri septem. [Bmw.] 1586.
- S z e l e s t H.: Marcjalis i jego twórczość. Wrocław: Ossolineum 1963.
- Ś l a s k i J.: Janus Pannonius a Polacy. W: Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich. Pod red. I. Csaplárosa. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1978.

REFERENCES TO MARTIAL
IN JANUS PANNONIUS' EPIGRAMS

S u m m a r y

The various and rich output of Janus Pannonius, Hungarian poet of Renaissance, includes almost five hundred epigrams, written in splendid Latin and following traditions of poetics. The article gives several examples of Pannonius' epigrams to reveal references to Martial they contain. Janus refers to the classics in accordance with the principles of *imitatio* and *aemulatio*, due to which the work meets the requirements of Renaissance poetics without losing its own authenticity at the same time. Pannonius is not only the first known poet of his country, but also the first who implanted European culture in Hungary.

Summarized by Agata Łuka

Słowa kluczowe: Janus Pannonius, Marcjalis, epigramat, aemulatio, imitatio.

Key words: Janus Pannonius, Martial, epigram, aemulatio, imitatio.